

LÄNSSTYRELSEN I
JÄMTLANDS LÄN
INK 2013-04-19
N30441-153-08

Pensionister fra Gäddede på Klintaberg-besøk

Slutrapport för Interreg Sverige - Norge-projekt: Lärande kulturhistoria Austrått Klintaberg.

Kanontornet på Austrått Fort

INTERREG
www.interreg-sverige-norge.com

EUROPEISKA UNIONEN
Europeiska regionutvecklingsprogrammet

Slutrapport för projekt Lärande kulturhistoria Austrått Klintaberg.

Projektbeslutet är daterat den 12/12 2008. Med diarienummer N30441-153-08 Delområde NGB

1. Sammanfattning.

Sverige och Norge med tyngdpunkt på Örlandet och Hotagen er de regioner som arbeidet i første hand handler om. Hensikten er å beskriva sammanhang och ge en helhetsbild över vad som hände i de respektive regionerna under andre verdenskrig. Målgruppen har i första hand varit ungdomar/skolan, men trots denna programförklaring är vuxenvärlden en viktig målgrupp både för att det finns ett genuint intresse för dess frågor – som bara ökar – samtidigt som den gruppen är av stor betydelse för näringslivet runt de båda anläggningarna.

Hela projektarbetet har genomsyrats av kunskapsinhämtning då flera ämnesområden varit vita fläckar i projektledarnas intresse sfär. Ett exempel är kyrkans betydelse under den aktuella tiden, en brist som delvis kunde överbryggas genom att projektet deltog i ett seminarium i Strängnäs där biskop Berggravs samarbete med svenska kyrkan klargjordes. Ett annat exempel är ett projektmöte som hölls i Oslo i anslutning till 17 maj där uppslutningen kring kungafamiljen är ett uttryck för den sammanhållning för normmännen som kriget medförde. Minnesplatsen efter motståndsmannen Gunnar Sönsteby liksom Akershus fästning besöktes. Ett besök i Berlin för att se utställningen om Adolf Hitler företogs i februari 2011 och blev utgångspunkten för en tänkt utställning på Klintaberg och Austrått på temat Adolf Hitler. Arbetet med den fysiska miljön har nu lett till att besökarna kan komma till anläggningarna på ett säkert och tryggt sätt för att ta del av våra utställningar. En viktig del av upprustningsarbetet har varit att fysiskt ta vara på de gamla miljöerna. På Austrått har ventilation förbättrats så att inomhus (inomberg) luften inte skadar anläggningen på sikt och de elektriska installationerna har rustats så att elsäkerheten inte äventyras liksom att belysningen som förbättrats. Den bedrede ventilasjonen har også ført til antatte helsegevinster for besøkende og guider. På Klintaberg har tilgjengeligheten förbättrats så att även personer med fysiska handikapp kan ta sig fram med rullstol eller rullator.

Summary

Sweden and Norway, especially Örlandet and Hotagen are the regions that this work are dealing with. Our purpose is to describe the situation and give an overall picture over what happened in these regions during WWII. The target group has primarily been young persons /the school, but in spite of this policy statement, adult people are an important target group, both because there is a genuine interest in these questions - increasing all the time - and because this group is of great importance for economy around both establishments.

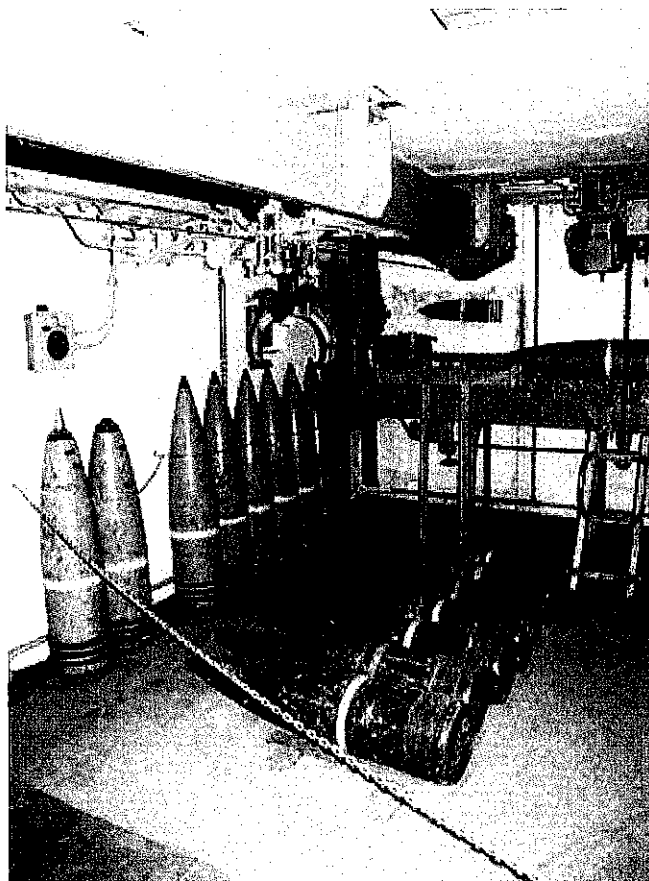
The whole work with the project has been inspired by a search for knowledge, as several subjects have been unexplored regions in the sphere of influence of the project leaders. One example is the importance of the (Swedish) church during this period, a lack of knowledge that was partly abridged by the project taking part in a seminar in Strängnäs, where the co-operation of bishop Berggrav and the Swedish church was elucidated. Another example is a project meeting held in Oslo in connection with May 17th, where the support around the royal family is an expression of the feeling of unity for the Norwegians that was a result of the war. The memorial site after the resistance fighter and the fortress of Akershus were visited.

A visit to Berlin in order to see the exhibition about Adolf Hitler was made in February, 2011, and was the startingpoint for a planned exhibition in Klintaberg and Austrått on the topic of Adolf Hitler. The work with the physical environment has now resulted in the possibility for visitors to reach the buildings

with our exhibitions in a safe way. An important part of the work with the restoration has been to physically preserve the old environments. In Austrått ventilation has been improved so the air "indoors" (within the rock) does not hurt the building in the long run, and the electrical installations have been repaired for electrical safety and illumination has been improved. Improved ventilation has led to better health for visitors and guides. In Klintaberg accessibility has been ameliorated so that even persons with a physical handicap can get there with a wheel-chair or a walker.

2. Projektets bakgrund.

Upprinnelsen till projektet Lärande kulturhistoria Austrått Klintaberg står att finna i ett samarbete mellan militärhistoriska besöksmål kallat Fra kyst till kust, besöksmål mellan Austrått fort vid atlanten till Hemsö fästning vid bottenhavet, samarbetet omfattar åtta olika minnes anläggningar. Inom detta samarbete fann vi -Austrått och Klintaberg- att vi ville fördjupa samarbetet, då vi båda var intresserade att öka ansträngningarna för att bl.a. kunna utgöra ett verktyg för skolan. Vi ville utgöra en möjlighet för ungdomar att möta och förstå situationen på förtitalet på ett mera handfast sätt. För att fördjupa ämnet såg vi det nödvändigt att rusta anläggningarna till en tillgänglighets och utnyttjande standard som gör det möjligt att släppa in besökare på ett säkert sätt. Därefter skulle ämnet göras mera tillgängligt. Utställningar förbättras och ytterligare ämnen presenteras i utställningsform. Vi kände att det fanns utrymme och behov av en beskrivning av våra respektive länders situation under andra världskriget och de vedermödor som krigsåren orsakade. Kunskaperna om situationen på andra sidan gränsen var begränsad på ömse håll och genom presentationen på Austrått och Klintaberg ville vi öka denna ömsesidiga kunskap. Dessuten er begge de nedlagte forsvarsanleggene interessante både for de ordinære turist og for den militært kyndige.

3. Projektbeskrivning, målgrupp, resultat och resultatindikatorer.

3:1 På Klintaberg har stigarna mellan skansens olika delar rustats till en standard som gör anläggningen tillgänglig även för besökare med rullstol eller rullator. Kraft har installerats vilket lett till att belysning och ljud och ljus installationer kunnat användas för utställningarna. Telegrafisternas arbetslokal har återskapats, flykten från Linnset har återskapats med bilder och föremål, soldatens livssituation har återskapats och illustrerats och en övergripande beskrivning över situationen på Klintaberg på 40 talet har gjorts i form av en utställning. En grafisk bild av skansen och dess olika delar har tagits fram för att beskriva situationen på 40 talet mera visuellt. Ambitionen var att inom projektet bygga flera av dess framställningar något som måste läggas på nästa steg i Klintabergs uppbyggnad.

På Austrått har ventilasjonsanlegget i hele berganlegget blitt erstattet, slik at innomhusmiljøet er forbedret for besøkende og betjening, og for anleggets fortsatte bevaring. Fästningsløypa ble laget i samarbeid med Nasjonale Festningsverk, og er en vandring med 20 punkter, der publikum kan oppleve Austrått Fort som overflatevandring. Publikummottaket er vesentlig forbedret, og har ført til økning av trivsel, og av interesse fra almenheten. Prosjektet har tatt initiativ til, og gjennomført, felles grunnutdanning av guider for ulike besøksmål i området, Austråttborgen, Uthaugsgården, o.a..

Prosjektet har gjennomført en rekke skolebesøk for å lære hvilke krav som stilles til gjennomføringen av slike besøk. Erfaringene viser at forarbeidet før reisene er viktig, og planleggingen av skolearbeidet. En viktig erfaring av skolungdomarnas besøk er at deras frågor er en oppmaning til oss å øke ambitionsnivåen og tillføre mera kunnskaper. De fleste skolelever har lämnet synpunkter på besöken vilket är en utmärkt vägledning för det fortsatta arbetet.

På olika plan har projektet sökt kontakt med skolmyndigheterna i respektive land dock har dessa kontakter inte lett till framgång på central nivå, däremot har kontakterna med enskilda skolor och rektorer i respektive område varit fruktbar. Här behövs fortsatt arbete med att bygga relationer till skolans företrädare. Rapportene fra prosjektet kan danne grunnlag for et videre arbeid mot skolene med permanent skolebesöksordning på Klintaberg, Austrått og Falstadsentret som mål.

På Klintaberg var avsikten att bygga ytterligare utställningar som beskriver olika företeelser under de aktuella åren, flera av dessa är påbörjade på skrivbordet men inte genomförda i praktiken vilket ligger i det framtida arbetet. En utställning över personen Adolf Hitler är till exempel ett arbete som pågår, en utställning som är planerad för båda anläggningarna.

3:2 Målgrupp.

Den övergripande målgruppen är allmänheten i vid bemärkelse, de fakta och de insikter som projektet vill förmedla gäller ganska generellt. De besökare som kommer till anläggningarna kommer att få sig 1 livs kunskaper och insikter som var och en i varierande grad kommer att ha nytta av. Därutöver är projektet speciellt inriktat på ungdommar/skolan. Målgruppen i stort har projektet fångat, medan ytterligare arbete krävs för samarbetet med skolan. Här har projektet visat på svårigheter som återstår att bemästra. Ett problem är att skolan vill komma till anläggningarna när de läst eller skall läsa om andra världskriget, vilket ställt till utmaningar då denna tidpunkt i många fall inträffar när anläggningarna

inte är tillgängliga på grund av vinter och snö hinder. En annan utfordring är att de medel som staten genom Skapande skola i Sverige och i Norge Den kulturelle skolesekken ställer till förfogande för skolan inte får utnyttjas utomlands.

Turistnäringen i Fosenområdet och Hotagen har dragit nytta av projektet genom att besökarna i områdena fått ytterligare en mötesplats. Ett exempel från Klintaberg är ett av älgjaktlagen i området – Häggsjövik – som tog ledigt en jakteftermiddag för att ta del av Klintaberg och många är de pensionärsföreningar som hittat till skansen som utflyktsmål. På Austrått opplever vi at tyske og nederlandske fisketurister når været hindrer dem i å komme på sjöen, kommer til fortet på omvisning for å ta del i erfaringene fra 2. verdenskrig i vårt område. Vi har også opplevd at lærere og foreldre til barn som har vært på Austrått på skolebesøk, har kommet for å se det samme som barna har opplevd - også fra nabolandet.

När det gäller pensionärsgrupper och andra liknande sammanslutningar finns ytterligare insatser att göra för att flera skall finna de båda anläggningarna. Även grupper och företag som har ämnesområdet som specialintresse skall fortsättningsvis bearbetas hårdare.

Avvikelse. En tyngdpunkts förskjutning inom projektet har skett under resans gång. Skolan har efter hand framstått som allt mera viktig att inrikta mot, då man automatiskt därmed kan möta en vuxen publik med i stort sett samma budskap.

3:3 Resultatindikatorer. Projektet hade ambitionen att öka besöksantalet i de båda anläggningarna med 12 500 personer. Detta mål har inte nåtts. Däremot har de båda anläggningarna stimulerat till besök i området vilket givit omkringliggande turistföretag ökat underlag. Skolornas besök menar vi har lett till att vi nått en ny grupp besökare, skolelevernas vänner och anhöriga.

3:4 Övrigt. Den erfarenhet, förutom det som ovan har beskrivits, gäller det kontaktnät som projektarbetet har genererat. Ett kontaktnät som kommer att ha stor betydelse för det fortsatta arbetet att falla tillbaka på när den egna kraften inte räcker. Hjemme forntens arkiv och museum i Oslo och dess

chef Arnfinn Moland, Krigsarkivet i Stockholm, Falsta centret i Levanger og forskaren Marianne Neerland Soleim og flera av arkiven som innehåller material över ämnesområdet har utgjort en viktig källa till kunskap. Arnt Tore Andersen, journalist og författare har varit en ovärderlig källa till kunskap över krigsåren på Örlandet og i Trøndelag, og han har som en del av prosjektet gitt ut boka "Krigstid, fangeliv og kanonhistorie". Kunstneren Aud Regine Schei Lilleengen har gitt ut den rikt illustrerte boka "Små gryter har også ører", om sine barndomsminner fra okkupasjonstiden. Hennes bok er støttet av prosjektet. Därutöver kontakten med allmänheten, personer som har egna eller återberättade minnen från den aktuella tiden. På skolans område har Ann-Charlotte Ernehed vid Änge skola i Krokom varit en bra kontaktväg og ett värdefullt bollplank i frågor som rör skolan.

Anläggningarna har varit föremål för mediernas uppmärksamhet, såväl etermedia som pressen. Exempel bifogas. Både Sveriges Television og Sveriges Radio Jämtland liksom NRK Radio og TV har visat interesse för projektet, som dock är svært att återge.

Resterande indikatorer.

Notera att indikatorer både för A (Ekonomisk tillväxt) och B (Attraktiv livsmiljö) kan förekomma i ett projekt.	Antal enligt projektbeslut	Resultat vid projektslut	Kommentarer
Antal kvinnor 15- 24 år som deltar i projektet.	3	230	Stort avvik pga mange skolebesøk med gode synspunkter.
Antal kvinner yngre än 15 eller äldre än 24 år som deltar i projektet.	10	11	
Antal män 15- 24 år som deltar i projektet.	2	124	d.o.
Antal män yngre än 15 eller äldre än 24 år som deltar i projektet.	9	16	
Antal deltagande företag med kvinnligt ägande som deltar i projektaktiviteter.	5	4	
Antal deltagande företag med manligt ägande som deltar i projektaktiviteter.	10	6	
Antal deltagande företag med mixat ägande som deltar i projektaktiviteter.	0	0	
Resultat indikatorer			

5 Påverkan på de genomgående horisontella kriterierna.

5:1 Projektet har givit kunskaper över gränsen om förhållandena i området under krigsåren, men som till stora delar fallit i glömska. Med projektet har vi kunnat påminna om händelserna under krigsåren och därigenom verkat för att kommande generationer inte upprepar misstagen. Projektet har påmint om de hemskheter som skedde i Europa emedan man trots allt i våra områden kunde leva vidare. En utställning som Storsjöskolan i Östersund gjort visades på Brekstad/Ørlandet för att bekantgöra Östersundsförhållanden under kriget. Kyrkosamarbete mellan länderna under kriget behandlades vid en konferens i Mälsåker där samarbetet under krigsåren jämfördes med samarbetet idag, där man konstaterade att relationerna från krigsåren återverkar på konstruktivt samarbetet idag. Skolbesöken har givit personliga kontakter ungdomar emellan förutom de historiska kunskaper som besöken givit. Även kommersiella relationer har utvecklats. Grafikern normmannen Erik Hårberg har nyttjats över gränsen för framställning av informationsmaterial samtidigt som svenska Serus har arbetet för projektet genom att följa arbetet och utvärdera framåtskridandet. Dessa erfarenheter kommer att nyttjas i de fortsatta framställningar över krigsårens händelser på båda sidor om riksgränsen.

5:2 Bättre miljö.

Arbetet på begge festningene har tatt utgangspunkt i at anleggene skal gjenskapes, samtidig som at de sikres på en måte som gjør at besøkende ikke utsettes for fare.

Ved Austrått Fort er mulige farer rundt festningen, så som gjengrodde løpegraver, blitt ufarliggjorte. Innvendig i anlegget er forbedringer gjort gjennom nye ventilasjons- og elektrisitetsinstallasjoner, og ved at hindre for adkomst og gjennomgang er fjernet eller redusert. Til en viss grad er anlegget tilrettelagt for bevegelsehemmede. Forurensende grøfter fra festningsområdet er forbedret, og skrot, av metall, tre og andre materialer er fraktet bort til destruering.

Miljøforbättringarna på Klintaberg som är av störst betydelse är att vägar och stigar är framkomliga för såväl rullstolsburna som för de som är beroende av rullator.

På de båda anläggningarna har farliga kemikalier i rengöringsmedel och hanteringen av farliga målarfärger undvikits. Arbetet utgår ifrån att skydda miljön i och kring anläggningarna mot miljöfarlig belastning.

5:3 Jämställdhet mellan kvinnor och män.

Den militära miljön gör att jämställdhetsfrågan inte har varit lätt att bemästra. Det har vært en manlig miljö för män och med män. Trots det har vi lagt oss vinn om att samarbeta med kvinnor för att bryta den manliga dominansen.

På Klintaberg har vi anlitat en kvinnlig scenograf för att bygga utställningar, kvinnor har arbetat med olika arrangemang i anläggningen och samarbetet med Klintabergs närmaste partner i Sverige – Teknikland – har skett med dess kvinnliga chef Lowissa Mannerheim.

På Austrått har vår mangeårige ledende guide Gunnhild Gjøl bistått ved utviklingen. Dessuten har kvinnelig personale fra skolene tatt del i pedagogisk og praktisk forberedelse og gjennomføring av reisene – her nevnes Ragnhild Nilsen fra Örland ungdomsskole og Ann-Charlotte Ernehed fra Änge skola. Et flertall av de nyutdannede Örlandsguidene er kvinnelige skoleelever/studenter.

5.4 Etnisk mangfold.

Även etnisk mangfold har varit ett problematisk område för projektet då vi inte möter etniska minoriteter i vår vardag på Örlande och i Hotagen. Vi har tagit emot besökare på anläggningarna med en olika religiös och etnisk bakgrund och vi har verkat för att överbrygga diskriminering. På Austrått har vi hatt en guide somn stammer fra en etnisk minoritet och på Klintaberg har vi mött ett fall där en flicka icke Svensk bakgrund bröt samman inför den militära miljön på grund av minnen från barndomen. Det kan også nevnes at vi på Austrått har hatt tyske besøkende som har gitt sterke uttrykk for skyld på vegne av sitt opphav. Dette blir fra guidenes side møtt med utsagn om at tyskerne har tatt meget kraftige oppgjør med sin fortid, og at dagens tysker ikke har et personlig ansvar for besteforeldregenerasjonens gjerninger.

En utställning om judarnas situation under andra världskriget är under vardande på Klintaberg men faller inte inom ramen för detta projekt, dock har förberedelsearbeite genomföerts inom ramen för projektet.

I Arnt Tore Andersens bok "Krigstid, fangeliv og kanonhistorie", som er initiert av prosjektet, inngår skjebnen til jugoslaviske og sovjetiske krigsfanger. På alle prosjektes elevutflukter har besökene på Falstad også omfattet informasjon om disse gruppene, samt historien til de norske jødene under okkupasjonen.

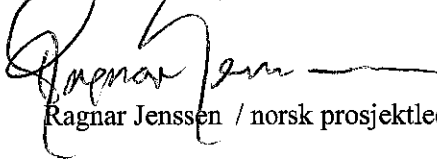

6. Informationsinsatser och skyltning av projektet.

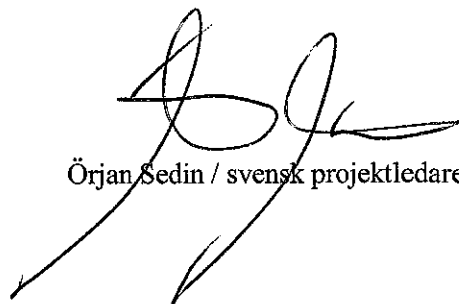
Vid infarten till anläggningarna har en banderoll suttit som klargör att ett Interregprosjekt pågår för anläggningarnas uppbyggnad. Dessutom har Klintaberg annonserats med banderoller på olika platser i Jämtland med hänvisning Interreg och vid entren till kanslibygnaden har reklamskylt för interreg varit anbringad. På tryck, visittkort, och i samband med annonsering har EUflaggan och Interregs logga använts.

På Austrått Fort er Interregs symboler vist på ytterveggen. Det samme gjelder på annonser og trykte publikasjoner (f.eks. bøkene skrevet av Arnt Tore Andersen og Aud Regine Schei Lilleengen), og ved sammenkomster der prosjektet omhandles, er det alltid opplyst at det dreier seg om et Interreg-prosjekt, og hva det innebærer. Også delrapporter, f.eks. oppsummering fra guidekurser, er merket med Interreg-logoen.

Brekstad / Valsjöbyn, 19. april 2013

Ragnar Jenssen / norsk prosjektleder

Örjan Sedin / svensk projektledare